

İzmir Balık Halinde 1993-2004 Yılları Arasında Pazarlanan Balıklar Üzerine Bir Araştırma

*Okan Akyol, Fatih Perçin

Ege Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, 35100, Bornova, İzmir, Türkiye
*E mail: oakyol@bornova.ege.edu.tr

Abstract: An investigation on fishes, which are marketing in Izmir fish market between 1993 and 2004. In this study reports that the annual amounts of fishes which are marketing in Izmir fish market between 1993 and 2004. A total of 60 species of which 50 pieces (83%) of marine fish, 4 pieces (7%) of fresh water fish and 6 pieces (10%) of invertebrates were recorded in the fish market. The highest selling record (6850 t) were observed in 2000, whereas the least record (2701.5 t) were found in 1997. The greatest amounts of fish species in the Izmir fish market were concerned with sardine (*Sardina pilchardus*), anchovy (*Engraulis encrasicolus*) and boque (*Boops boops*), respectively.

Key Words: Izmir, Fish market, Marketing.

Özet: Bu çalışma, 1993-2004 yılları arasında İzmir balık halinde pazarlanan yıllık balık miktarlarını rapor etmektedir. Balık halinde 50'si (%83) deniz balığı, 4'ü (%7) tatlı su balığı ve 6'sı (%10) omurgasızlardan olmak üzere toplam 60 tür kaydedilmiştir. En düşük kayıt (2701.5 ton) 1997'de bulunurken, en yüksek satış kaydı (6850 ton) 2000 yılında gözlenmiştir. Balık halinde türlere göre en yüksek miktarlar, sırasıyla sardalye (*Sardina pilchardus*), hamsi (*Engraulis encrasicolus*) ve kupese (*Boops boops*) aittir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Balık hali, Pazarlama.

Giriş

Ege kıyılarının en verimli ve büyük körfezlerinden biri olan İzmir Körfezi, barındırdığı görece çok sayıda balıkçı barınağı ve balıkçısıyla; aynı zamanda denize ve balığa tutkun yerel halkıyla önemli bir balıkçılık ve deniz kentidir. Kuşkusuz artan nüfus, özellikle taze balığa olan talebi de her geçen gün arttırmaktadır. Körfezin büyük ölçekli trol ve gırgır avcılığına kapalı olması, küçük ölçekli balıkçılığın bu alanda gelişmesine yardımcı olmuştur. Ancak bölgede dağınık balıkçılık merkezleri ve balığı karaya çıkarma ana limanlarının bulunmaması; diğer bir ifadeyle, isteyen istediği noktadan balığını karaya çıkarıyor olması, pazarlama ve nakliyyede bazı olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. İlin başlıca balıkçılık merkezleri kuzeyden güneye doğru: Dikili, Çandarlı, Aliağa, Foça, Homa Dalyanı, Bostanlı, Sahilevleri, Güzelbahçe, Kalabak, Urla, Özbek, Mordoğan, Karaburun, Yeni Liman, Dalyanköy, Çeşme, Sığacık, Gümüldür, Özdere olarak sıralanabilir.

Körfezde balıkçılık faaliyetleri kıyı gırgırları, kıyı uzatma ağları, paraketeler, oltalar, tuzaklar (pinter, sepet), dalyanlar (çit, çökeltme) ve ağ kafes yetiştiricilik tesisleriyle yürütülmektedir. Bu av araçlarıyla avlanan hedef türler ise, başta sardalye olmak üzere sparidae familyasına ait türler (çipura, mercan, kupes vs.), barbun, tekir, kefal, istavrit, dil, karides ve ahtapot, sübye, kalamar gibi kafadanbacaklılardır. Körfez dışında ise, trol ve gırgırlar bölgedeki tür çeşitliliğini ve miktarını daha da arttırmaktadırlar.

İzmir İli kapsamında sürdürülen balıkçılık faaliyetleri sonucu elde edilen balıkların dağınık bir şekilde karaya

çıkarılıyor olması yanında, uygun olmayan paketleme ve nakliyye sistemi ve balık halinin denizden oldukça uzak bir alanda kurulmuş olması gibi önemli sorunları vardır. Bunlardan balık halinin yeni yeri (Buca-Kaynaklar), en tartışmalı konuyu oluşturmaktadır. Dünyanın gelişmiş ülkelerindeki balık hallerinin konumlandığı gibi, İzmir balık hali de 1950'lerin başında şimdiki Konak Pier'in bulunduğu kıyı alanına kurulmuş, yıllarca İzmir halkıyla içiçe varlığını sürdürmüştü; sonraları 1986 yılında İnciraltı kıyı alanına taşınmıştır. Buradaki varlığını da fazla koruyamayan hal, 1997 yılında denizden uzak bir bölge olan Buca-Kaynaklar'daki modern bir tarzda inşa edilmiş olan yeni hal binasına taşınmış olup, halen işlevini orada devam ettirmektedir.

Bu çalışmada, İzmir İli balık halinde avcılıkla elde edilen ve işlem gören türlerin bir listesi yanında, İnciraltı balık halinin son dönemlerinden (1993-1996), yeni halin tüm çalışma yıllarının (1997-2004) toplam satış miktarları ile bazı yıllara ait tür bazında pazarlanan miktarların ortaya konması ve diğer bazı büyük balık halleriyle karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın verileri, 1993 yılından başlayarak, 2004 yılının ilk on ayını kapsayacak şekilde, İzmir Balık Hali Müdürlüğü, istatistik şubesinden temin edilmiştir. Balık haline 2000-2001 yılında giren ve özellikle avcılık yoluyla elde edilen türlerin listesi yerinde gözlemlerle; türlerin miktarları ise, 2000-2001 yılı dikkate alınarak, balıkhaneye satış istatistiklerinin derlenmesiyle elde edilmiştir. Aynı zamanda, hal müdürü, komisyoncular ve balıkçılarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

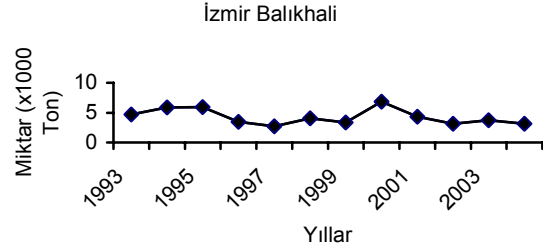
Bulgular

İzmir balık halinde satışlar, açık arttırma usulüyle saat 05:00'te başlamaktadır. Satış sırasında tespit memurları balıkların cinsi, miktarı ve fiyatını saptayarak, günlük satış çizelgelerine işlemektedir. Buradan toplam satış bedellerinin %3'ü rüsum kesintisi olarak komisyonculara tahakkuk ettirilmektedir. Günlük satış çizelgeleri daha sonra istatistik biriminde toplanmaktadır.

Elde edilen istatistiklere göre, 1993 yılından başlayarak aylık toplam satış miktarları özellikle gırgır yasağının bittiği Eylül ayında zirve yapmakta; yasak dönem olan yaz aylarında oldukça azalmaktadır (Tablo 1).

Aynı istatistiklere göre, 1993-2004 yılları arasında toplam yıllık balık satış miktarları, minimum 2701.5 ton (1997) ile maksimum 6850 ton (2000) arasında dalgalanmıştır (Şekil 1).

İncelenen sezon içerisinde (2000-2001 yılı), balık haline giriş yapan su ürünleri; 50'si (%83) deniz balığı, 4'ü (%7) tatlı su balığı ve 6'sı (%10) omurgasız olmak üzere toplam 60 türden oluşmuştur (Tablo 2).

Şekil 1. İzmir balık halinde 1993-2004 yılları arasındaki yıllık toplam ürün miktarları

Tablo 1. İzmir balık hali, 1993-2004 yılları arası aylık toplam balık satış miktarları (İzmir Balık Hali resmi kayıtları).

Yıl/Ay	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	
1993	475	335	405	372	225	63	89	111	445	795	652	741	İnciraltı
1994	686	479	276	602	193	144	144	160	890	856	648	791	
1995	415	439	265	385	171	114	88	108	818	1039	1051	1061	
1996	797	378	326	112	42	79	113	134	338	401	362	380	
1997	280	206	214	136	46	23	47	88	271	479	547	364	Buca-Kaynaklar
1998	561	376	315	214	77	30	151	119	799	592	440	384	
1999	358	268	255	187	53	33	143	134	408	377	506	622	
2000	576	1175	503	450	95	63	215	222	1292	806	864	590	
2001	1106	573	336	379	81	46	40	38	548	474	382	337	
2002	304	361	321	300	77	49	68	70	551	381	417	257	
2003	297	150	232	232	67	67	171	175	557	591	667	513	
2004	349	286	424	401	84	62	151	195	514	697	-	-	

Tablo 2. İzmir balık halinde işlem gören türler (Kişisel gözlem).

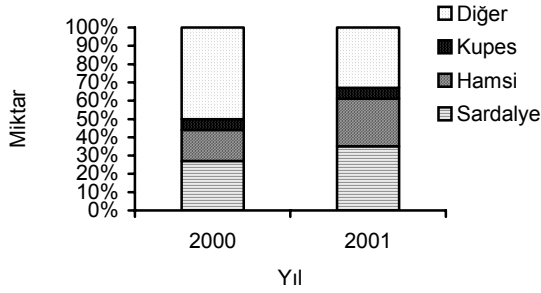
Latince Adı	Türkçe Adı
DENİZ BALIKLARI	
<i>Alosa fallax nilotica</i> (Lacepede, 1803)	Tirsi
<i>Auxis rochei</i> (Risso, 1810)	Tombik
<i>Boops boops</i> (L., 1758)	Kupes
<i>Chelon labrosus</i> (Risso, 1826)	Mavraki
<i>Dentex dentex</i> (L., 1758)	Sinarit
<i>D. gibbosus</i> (Rafinesque, 1810)	Trança
<i>D. macrophthalmus</i> (Bloch, 1791)	Patlakgöz mercan
<i>Dicentrarchus labrax</i> (L., 1758)	Levrek
<i>Diplodus annularis</i> (L., 1758)	İsparoz
<i>D. vulgaris</i> (Geoffroy St.Hilaire, 1817)	Karagöz
<i>Engraulis encrasicolus</i> (L., 1758)	Hamsi
<i>Epinephelus aeneus</i> (Geoffroy St.Hilaire, 1817)	Lahos
<i>E. guaza</i> (L., 1758)	Orfoz
<i>Euthynnus alletteratus</i> (Rafinesque, 1810)	Yazılı orkinos
<i>Lichia amia</i> (L., 1758)	Akya
<i>Lithognathus mormyrus</i> (L., 1758)	Mirmir
<i>Liza aurata</i> (Risso, 1810)	Sankulak
<i>L. ramada</i> (Risso, 1826)	Ceran
<i>L. saliens</i> (Risso, 1810)	Kastroz
<i>Merlangius merlangus euxinus</i> (Nordmann, 1840)	Mezgit
<i>Merluccius merluccius</i> (L., 1758)	Bakalyaro
<i>Mugil cephalus</i> L., 1758	Topan Kefal
<i>Mullus barbatus</i> L., 1758	Barbunya
<i>M. surmuletus</i> L., 1758	Tekir
<i>Oblada melanura</i> (L., 1758)	Melanur
<i>Pagellus acarne</i> (Risso, 1826)	Yabani mercan
<i>P. erythrinus</i> (L., 1758)	Kırma Mercan

<i>Pomatomus saltatrix</i> (L., 1766)	Lüfer
<i>Psetta maxima</i> (L., 1758)	Kalkan
<i>Puntazzo puntazzo</i> (Cetti, 1777)	Sivriburun karagöz
<i>Sarda sarda</i> (Bloch, 1793)	Palamut
<i>Sardina pilchardus</i> (Walbaum, 1792)	Sardalye
<i>Sarpa salpa</i> (L., 1758)	Sarpa
<i>Scomber japonicus</i> Houttuyn, 1782	Kolyoz
<i>Scomber scombrus</i> L., 1758	Uskumru
<i>Scorpaena porcus</i> L., 1758	Lipsoz
<i>S. scrofa</i> L., 1758	İskorpit
<i>Solea vulgaris</i> Quensel, 1806	Dil
<i>Sparus aurata</i> L., 1758	Çipura
<i>Spicara smaris</i> (L., 1758)	İzmarit
<i>Sphyraena sphyraena</i> (L., 1758)	İskarmoz (turna)
<i>Thunnus thynnus</i> (L., 1758)	Orkinos
<i>Trachurus mediterraneus</i> (Steindachner, 1868)	Sarıkuyruk istavrit
<i>T. trachurus</i> (L., 1758)	Karagöz istavrit
<i>Trigla lucerna</i> L., 1758	Kırlangıç
<i>T. lyra</i> L., 1758	Kırlangıç
<i>Trisopterus minutus capelanus</i> Svetovidov, 1973	Tavuk
<i>Umbrina cirrosa</i> (L., 1758)	Minekop
<i>Xiphias gladius</i> L., 1758	Kılıç
<i>Zeus faber</i> L., 1758	Dülger
TATLI SU BALIKLARI	
<i>Cyprinus carpio</i> L., 1758	Sazan
<i>Perca fluviatilis</i> L., 1758	Tatlı su levreği
<i>Oncorhynchus mykiss</i> (Walbaum, 1792)	Alabalık
<i>Stizostedion lucioperca</i> (L., 1758)	Sudak
OMURGASIZLAR	
<i>Homarus gammarus</i> L., 1758	Istakoz
<i>Loligo vulgaris</i> Lamarck, 1798	Kalamar

<i>Octopus vulgaris</i> Cuvier, 1797	Ahtapot
<i>Parapenaeus longirostris</i> Lucas, 1846	Çimçim
<i>Penaeus kerathurus</i> (Forsk., 1775)	Karides
<i>Sepia officinalis</i> L., 1758	Sübye

Bu balıkların haricinde, özellikle trollerden gelen ve "flakorya" adı verilen karışık balık kasaları da vardır; bunların içerisinde çok fazla getirisi olmayan hani balıkları, izmaritler, küçük mezgit ve pisi türü balıklar bulunmaktadır. Bunlara ilaveten, ithal uskumru ve somon (*Salmo salar*) gibi türler yanında; bazı kıvrıkdaklı balıklar da (köpekbalkları, vatozlar gibi) sıklıkla balık halinde işlem görmektedirler.

Balık halinde 2000 ve 2001 yıllarında en büyük satışı gerçekleşen ilk üç tür sırasıyla sardalye (%27 ve %35), hamsi (%17 ve %26) ve kupes (%6 ve %6)'tır. Diğer bütün türlerin satışı oransal olarak 2000 yılında %50, 2001 yılında %33 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 2). 2000 yılı satışlarında dördüncü ve beşinci sırayı tirs (%5.5) ve uskumru (%4.4) alırken; 2001 yılında istavrit (%4.3) ve barbun (%4.1) almıştır.

Şekil 2. İzmir balık halinde en çok satılan ilk üç türün oransal dağılımı.

Tartışma ve Sonuç

İzmir balık halinin deniz kıyısında bulunduğu bazı yıllardan başlayarak, Buca-Kaynaklar'a taşındığı tüm yılların üretim miktarlarını içeren bu çalışmada, örneklemenin yapıldığı 2000-2001 sezonunda 60'dan fazla türün işlem gördüğü belirlenmiştir. İzmir balık hali, 2701 tonla İnciraltı kıyı alanından Buca-Kaynaklar'a taşındığı 1997 yılında, en düşük satış miktarını gerçekleştirmiştir. İlerleyen yıllarda ise balık satışları artarak 6850 tonla 2000 yılında en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Ancak 1993-1996 yılları arasında, İnciraltı'ndaki faaliyet döneminde satış ortalaması olan 4998±585 tondan, 1997-2003 dönemi Buca ortalaması 4024±514 tona gerilemiştir. Bu durum, kıyı bölgelerde alternatif bir hal olarak gelişen Güzelbahçe limanına, Karaburun, Mordoğan, Dalyanköy, Özbek, Urla, Siğacık gibi çeşitli limanlardan balık gönderilmesi (Hoşsucu ve diğ. 2001) ve balığın önemli bir miktarının bu noktada pazarlanmasıyla açıklanabilir. Balığı uzaklık nedeniyle merkez hale göndermek istemeyen ve nakliye masrafından kaçınan özellikle küçük ölçekli balıkçılar, ürünlerini ya direkt kıyıda kendileri pazarlamakta ya da mezata vermektedirler. Hoşsucu ve diğ. (2001), İzmir ilinde işlem gören balıkların %20'sinin karaya çıktığı noktalarda

direkt olarak pazarlandığını belirlemişlerdir. Buna göre, balık haline avcılık yoluyla elde edilen balığın %60'ı büyük ölçekli gırgır ve trollerden, %20'si ise dışarıdan (Antalya, Samsun, Mersin, Bandırma, Çanakkale vs.) gelen balıklardan oluşmaktadır. Seyis (2003)'e göre ise, İzmir balık halinde işlem gören balığın %72'si Ege'den, %18'i Marmara'dan, %7'si Akdeniz'den ve %3'ü ise Karadeniz'den gelmektedir.

Yıl serileri itibarıyla işlem gören balık miktarları, sağlıklı veri kaydı tutulamaması nedeniyle, kuşkusuz olduğundan daha az görünmektedir. Bunda, özellikle iki ana pazarlayıcı durumunda olan kooperatif ve komisyoncuların belediye rüsumunu daha az ödemek için satış miktarlarını az göstermelerinin payı büyüktür. Örneğin, Ünal ve diğ. (1998), sadece Foça trollerinin, sezonunda elde ettikleri ortalama av miktarını 1823 ton olarak hesaplamışlardır. Buna, gırgırlardan gelen büyük miktardaki pelajik balıklar ile çeşitli yörelerden gelen su ürünleri eklendiğinde, tutulan istatistiklerin belki de toplamın 1/3'ü olduğu sonucuna varılabilir; ya da balık haline bu oranda balık giriyor anlamına gelir ki; sadece İzmir ilinin balık arzı 10-15 bin ton civarındadır (Anon. 1996, Seyis 2003). Burada önemli bir nokta da, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi karaya çıkarılan balığın dağıtımının tek bir merkezden değil, sağlıklı koşullarda, kontrolsüz ve kayıt altına alınmadan yapıyor olmasıdır.

Çeşitli balık hallerinin 1997-2001 yıllarına ait satış miktarlarına göre (Tablo 3), bu şekliyle bile İzmir balık hali ortalama 4258±707 tonluk satışıyla, İstanbul'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. İç Anadolu'daki Ankara balık hali ise, 3822±272 tonluk miktarla, yoğun nüfusu ve sosyal yapıyla ilişkili olsa gerek, üçüncü sırada gelmektedir.

Tablo 3. Bazı balık hanelerin 1997-2001 yılları arasındaki satış miktarları (ton).

Balık haneler	Yıllar					Ort.± S.H.
	1997	1998	1999	2000	2001	
İstanbul ¹	23336	23888	24694	25657	36937	26902±2535
Ankara ¹	4015	3621	3167	3536	4769	3822±272
Samsun ¹	1020	1671	1117	5455	3573	2567±854
Trabzon ¹	648	616	261	931	1013	694±133
Çanakkale ²	237	213	192	248	432	264±43
İzmir	2701	4058	3344	6850	4339	4258±707

¹ Seyis 2003, ² Tekinay ve diğ. 2002

İzmir balık halindeki 60 türe karşılık, İstanbul balık halinde 73 türün (Timur ve Doğan 1999), Çanakkale balık halinde ise 55 türün (Tekinay ve diğ. 2002) işlem gördüğü rapor edilmiştir. 2000-2001 yıllarında, İzmir balık haline giren ilk beş tür sırasıyla sardalye, hamsi, kupes, tirs ve uskumrudan oluşmuştur. İstanbul balık halinde ise, 1996-1997 yıllarında en çok satışı yapılan ilk beş tür sırasıyla hamsi, istavrit, palamut ve mezgit, sardalye ve lüfer iken (Timur ve Doğan 1999); Çanakkale'de 1996-2001 yılı ürün toplamlarına göre sardalye, hamsi, lüfer, palamut ve kupes (Tekinay ve diğ. 2002) şeklinde bir sıralama vardır. Burada İzmir ve Çanakkale illerinde sardalye ön plana çıkarken; İstanbul'da hamsi ve istavrit ön plandadır. Bütün bu hallerde, büyük tonaj oluşturan hamsinin Karadeniz'den desteklendiği ise şüphesizdir.

Başta sardalye ve hamsi olmak üzere istavrit, palamut, uskumru ve lüfer gibi pelajik balıkların tüm hallerde ön plana çıkması, çok yakalanıyor olmalarının yanında, ucuzluğuyla da tüketicilerin ilk sıradaki tercihi olmalarıyla ilgilidir. Elbek ve diğ. (1999), İzmir ili'nde su ürünlerinin tüketilmesiyle ilgili çalışmalarında, halkın %91'inin balığı taze tükettiği ve %61'inin öncelikle sardalyeyi tercih ettiğini belirlemişlerdir. Aynı çalışmaya göre, tüketicilerin %94'ü balığı piyasadan alarak tükettiğini ve satın alma seçeneğinde balık perakendecileri %33'lük ağırlık taşırken, balık halinin %25'le bunu izlediğini belirlemişlerdir. Burada önemli bir husus, ilgili çalışmanın İnciraltı balık halinin faal olduğu dönemde yapılmış olmasıdır. Balık hali Buca'ya taşındıktan sonra, bu %25'lik satınalma oranının sifıra yaklaştığı şüphe götürmemektedir. Denizden uzaktaki yeni hal, artık sadece toptancı haline dönüşmüş bir durumdadır. Oysa iyi işletilen, hijyenik ve standartlara uygun, deniz kenarında kurulmuş bir balık halinin, şehir merkezine yakınlığı ve kolay ulaşılabilirliğinin yanında, tüketimi ve hal içi hareketliliği de arttırarak, artı bir ekonomik getiri oluşturacağı muhakkaktır.

Özellikle, pazarlamanın en önemli unsurlarından biri olan yer konusu, İzmir balık hali için bir dezavantaj gibi görünmektedir. İnciraltı yılları ile Buca yıllarına ait satışlar arasındaki ortalama bin tonluk fark bile bunun en önemli göstergesidir. Balık tüketiminin oldukça düşük olduğu ülkemizde, tüketimi arttıracak önlemlerin alınmasının gerekliliği ortadayken hiç değılse, merkez balık hali yanında

kıyı kesimlerde alternatif perakende hallerin yapımına olanak verilmesi, İzmir gibi önemli bir deniz ve turizm kentinin yararına olacaktır. Bunun yanında, İzmir ili için ana karaya çıkarma limanlarının belirlenmesi ve karaya çıkarılan ürünün tamamen kayıt altına alınması, AB'ye aday olduğumuz bu yıllarda atılması gereken zorunlu adımların başında gelmektedir.

Kaynakça

- Anon. 1996. Total Fish Production of Izmir Province in 1995 (in Turkish). Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, İzmir İl Müdürlüğü, 158 s.
- Elbek, A., D.İ. Emiroğlu and H. Saygı. 1999. Consumption of Seafoods in Izmir Province (in Turkish). E.Ü. Su Ürünleri Fakültesi Yayınları No.57, Bornova, 36 s.
- Hoşsucu, H., A. Tokaç, H.T. Kınacıgil, Z. Tosunoğlu, O. Akyol, U. Özekinci and V. Ünal. 2001. Fishing sector in Izmir Province and its actual problems (in Turkish). E.Ü. Su Ürünleri Dergisi, 18(3-4):437-444.
- Seyis, T. 2003. Fish marketing system and functional status of fish markets in Turkey (in Turkish). E.Ü. Fen Bilimleri Enst. Doktora Tezi, Bornova, 55 s.
- Tekinay, A.A., M. Alpaslan, Ö. Özen, P. Akyüz and D. Güroy. 2002. A comparison between the records of Çanakkale fish market and fisheries production of Çanakkale region from 1996 to 2001 (in Turkish). E.Ü. Su Ürünleri Dergisi, 19(3-4):455-463.
- Timur, M. and K. Doğan. 1999. Istanbul (Turkey) fish auction hall and marketing (in Turkish). E.Ü. Su Ürünleri Dergisi, 16(1-2):1-17.
- Ünal, V., U. Özekinci and O. Akyol. 1998. Current status of Foça Trawl Fishery (in Turkish). III. Su Ürünleri Sempozyumu. 10-12 Haz. 1998, Erzurum, 221-230 s.